

Modeli održive valorizacije i revitalizacije kulturne baštine Sisačko-moslavačke županije

Pleše, Adela

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:625327>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

Kultura i turizam

ADELA PLEŠE

MODELI ODRŽIVE VALORIZACIJE I REVITALIZACIJE KULTURNE BAŠTINE
SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE

Završni rad

Pula, 2021.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

Kultura i turizam

ADELA PLEŠE

MODELI ODRŽIVE VALORIZACIJE I REVITALIZACIJE KULTURNE BAŠTINE
SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE

Završni rad

JMBAG: 0303083485, redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturni identitet Hrvatske

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentorica: doc. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. SISAČKO-MOSLAVAČKA ŽUPANIJA.....	2
1.1. Geološke značajke prostora	3
1.2. Hidrografske značajke prostora	3
1.2.1. Rijeka Sava	3
1.2.2. Rijeka Kupa.....	4
1.2.3. Rijeka Petrinjčica.....	5
1.3. Vegetacija.....	6
1.3.1. Moslavačka gora	7
1.3.2. Zrinska gora	8
1.3.3. Odransko polje	9
2. MATERIJALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA.....	9
2.1. Povijesne građevine, gradovi i sela	10
2.1.1. Jelengrad	11
2.1.2. Košutgrad.....	13
2.1.3. Pavlinski samostan blažene Djevice Marije (Bela crkva)	13
2.1.4. Bršljanac i Moslavina grad	14
2.1.5. Garić-grad	15
2.1.6. Gradina Marić.....	16
2.1.7. Tvrđava Sisak	17
2.1.8. Selo Čigoč.....	18
2.2. Prirodne i krajobrazne vrijednosti	18
2.2.1. Lonjsko polje	19
2.2.2. Botanički rezervat Đon Močvar	20
2.2.3. Vinogradi	20

3. NEMATERIJALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA.....	21
3.1. Običaji i plesna tradicija.....	22
3.2. Govor i narječje	22
3.3. Planinarenje	23
3.4. Mitologija i legende.....	23
3.4.1. Garićka zmija-djevojka	23
3.4.2. Ružica Garićgradska.....	24
3.4.3. Bjelin ban	24
3.4.4. Pukli kamen.....	25
4. MODELI ODRŽIVE VALORIZACIJE I REVITALIZACIJE KULTURNE BAŠTINE .	25
4.1. Revitalizacija i valorizacija povijesnih građevina	26
4.2. Zaštita kulturno-povijesnog naslijeđa	28
4.3. Zaštita prirodnih i krajobraznih vrijednosti	29
4.4. Posljedice potresa	30
4.5. Aktivnosti Ministarstva kulture i medija na zaštiti kulturne baštine oštećene potresom	30
4.6. Mogućnosti valorizacije i revitalizacije kulturne baštine u kulturnom turizmu (Jelengrad)	31
ZAKLJUČAK.....	34
SAŽETAK	36
SUMMARY	37
LITERATURA	38
ILUSTRACIJE.....	41

UVOD

Kulturna baština, bila materijalna ili nematerijalna, najpouzdaniji je trag ljudskog postojanja u prošlosti. Ona predstavlja autentičan izraz i dokaz ljudskog djelovanja unutar povijesti. Kulturna baština je ujedno i dokaz da povijest ima svoj određeni smisao te predstavlja konstantan stvaralački čin.

Ovaj završni rad bavi se modelima održive valorizacije¹ i revitalizacije² kulturne baštine Sisačko-moslavačke županije. Informacije koje se nalaze u ovom radu sažete su iz stručne literature pronađene u knjižnici i iz stručne literature na internetu. Rad je podijeljen na četiri osnovna poglavlja koja govore o kulturno-povijesnim vrijednostima Sisačko-moslavačke županije, o materijalnoj i nematerijalnoj kulturnoj baštini te o modelima održive valorizacije i revitalizacije kulturnog naslijeđa. Na kraju rada nalazi se zaključna cjelina.

Svrha ovog završnog rada je pobliže opisati i analizirati Sisačko-moslavačku županiju, materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu te istražiti modele održive valorizacije i revitalizacije kulturnog naslijeđa. Cilj ovog rada je analizirati važnost očuvanja kulturne baštine i važnost zaštite kulturno-povijesnog naslijeđa. Metode istraživanja koje su korištene prilikom izrade ovog rada su analiza, sinteza te interpretacija literature i dosadašnjih istraživanja. Materijali korišteni prilikom izrade rada su mnogi stručni članci koje govore o kulturnoj baštini, njenim vrijednostima i zaštiti. Velik dio informacija prikupljen je unutar ustanove "Muzej Moslavine" koji je smješten u gradu Kutini. U dostupnim knjižnicama konzultirana je literatura o Sisačko-moslavačkoj županiji, kulturnoj baštini i njenim vrijednostima.

¹ valorizacija (franc. *valorisation*, prema *valoir* < lat. *valere*: vrijediti) - isticanje vrijednosti čega; vrednovanje (Hrvatski jezični portal, 2021).

² revitalizacija - ponovno oživljavanje čega, ponovno davanje života čemu (Hrvatski jezični portal, 2021).

1. SISAČKO-MOSLAVAČKA ŽUPANIJA

Sisačko-moslavačka županija smještena je u središnjem dijelu Republike Hrvatske s administrativno-teritorijalnim središtem u gradu Sisku. Okružena je Karlovačkom, Zagrebačkom, Bjelovarsko-bilogorskom, Brodsko-posavskom i Požeško-slavonskom županijom. Sisačko-moslavačka županija obuhvaća Banovinu, Moslavinu, Posavinu te dijelove Slavonije i Korduna. Iznimno je dobro povezana s ostalim dijelovima Hrvatske te ima dobar prometno-geografski i prirodni položaj. Spada među najveće županije Republike Hrvatske zbog svoje površine od 4 468 km². Ima razvijenu naftnu, prehrambenu, farmaceutsku i petrokemijsku industriju te šumarstvo, poljoprivredu, trgovinu, ugostiteljstvo i graditeljstvo (Turistička zajednica Sisačko-moslavačke županije, 2021). Sisačko-moslavačka županija bogata je kulturno-povijesnim i krajobraznim vrijednostima te geotermalnim izvorima koji predstavljaju veliki potencijal za njen ekonomski rast i razvoj. Turistički proizvodi selektivnog turizma okrenuti su, u sve većoj mjeri, prema kulturnom naslijeđu i njegovom vrednovanju. Razvoj selektivnih oblika turizma omogućen je zbog rijetke naseljenosti te očuvanosti moslavačke tradicije i prostora. Na prostoru Županije razvijen je zdravstveni, lovni, seoski, ruralni, cikloturizam i gastroturizam. Usprkos svemu, turistički potencijali nisu dovoljno dobro iskorišteni za daljnji napredak i razvoj Sisačko-moslavačke županije (Moslavac, 2020, str. 26-30).

Slika 1. Geografski položaj Sisačko-moslavačke županije

1.1. Geološke značajke prostora

Sisačko-moslavačka županija smještena je na seizmički aktivnom teritoriju te zbog toga prostor obiluje mnogim ograničenjima. Velik dio teritorija unutar Županije ugrožen je zbog konstantne mogućnosti od pojave potresa. Zbog česte seizmičke aktivnosti potrebno je prilagoditi gradnju građevina i odrediti koje područje je pogodno za naseljavanje, a koje nije. Kako je potrebno pripaziti na gradnju građevina tako je potrebno pripaziti i na gradnju prometnih pravaca. Na seizmički aktivnim pravcima često se pojavljuju klizišta tla te se na taj način aktiviraju odroni i erozija stijena. Erozija tla negativna je pojava koja narušava ukupni prirodni metabolizam ekološko-biološke strukture prirodne osnove (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

1.2. Hidrografske značajke prostora

Na području Sisačko-moslavačke županije svi vodotoci pripadaju vodenom slivu rijeke Save. Hidrografija riječnih tokova sadrži informacije o kvaliteti vode, strujama i dnu toka. Rijeka Petrinjčica karakteristična je po kratkoći svog toka i značajnom padu. Sava i rijeka Kupa imaju posebno veliki značaj za Sisačko-moslavačku županiju te veliki utjecaj na okolinu kojom su okružene (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2021).

1.2.1. Rijeka Sava

Rijeka Sava sa svojim plitkim i blago padajućim koritom glavni je vodeni tok na području Sisačko-moslavačke županije. Njena ukupna dužina iznosi 945 kilometara te izvire ispod Triglava u Republici Sloveniji. Na području Republike Hrvatske teče 510 kilometara. U slivu rijeke Save, na području Hrvatske, nalazi se oko 50 srednjih slivova (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

Za vrijeme velikih kišnih razdoblja, ukupni protok rijeke Save počinje se razlijevati u prirodno Mokro i Lonjsko polje. Najvažniji pritoci rijeke Save su Trebež, Strug, Stara Lonja, Sunja, Una i Kupa. Gospodarske aktivnosti uz rijeku Savu oduvijek

su imale veliki značaj za lokalno stanovništvo te rast i razvoj zajednice. Sava ima veliki ekološki značaj, kako za Sisačko-moslavačku, tako i za susjedne županije (Jukić, 2008, str. 20-25).

Slika 2. Rijeka Sava

1.2.2. Rijeka Kupa

Rijeka Kupa izvire ispod Nacionalnog parka Risnjaka u Gorskom Kotaru te teče u smjeru od zapada prema istoku. Izvor rijeke dolazi u obliku malog jezerca tirkizne boje i nikada ne presušuje. Blizu izvora obitava i živi oko 500 vrsta leptira. Duga je svega 294 kilometra što ju čini trećom po duljini u Republici Hrvatskoj. Desni je pritok rijeke Save te kod Petrinje mijenja svoj smjer prema sjeveru (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

Kupa je rijeka s vrlo malim padom te se njen vodostaj tijekom godine znatno mijenja. Uz rijeku se smjestio povijesni grad Ozalj. Ima nekoliko pritoka, a neki od njih su Glina, Utinja, Velika Trepča, Odra, Mošćenica i Petrinjčica. Kupa ima posebno jak utjecaj i veliki značaj zbog svog pozitivnog doprinosa u rastu i razvoju Županije (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

Slika 3. Izvor rijeke Kupe (Hrvatske vode, 2021.)

1.2.3. Rijeka Petrinjčica

Rijeku Petrinjčicu karakterizira kratkoća toka i značajan pad. Njen značajan pad utječe na snagu njenog vodotoka. Protječe kroz Petrinju gdje se ulijeva u Kupu, a izvire na najvišim dijelovima Zrinske gore. Cijelom svojom dužinom toka od 36 kilometara protječe kroz područje Sisačko-moslavačke županije (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

Njezino slivno porječje predstavlja prirodni rezervat koji obiluje bogatstvom mnogih biljnih i životinjskih vrsta. U rijeci Petrinjčici obitava nekoliko vrsta zaštićenih i ugroženih riba. U gornjem toku prima najviše potočnih pritoka te poprima izgled i krajobraz planinske rječice (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

Slika 4. Rijeka Petrinjčica (Grad Petrinja, 2021.)

1.3. Vegetacija

Prirodno bogatstvo Sisačko-moslavačkog područja raznoliko je i osebujno te se šumski kompleksi prostiru velikim dijelom Županije. Na njenom prostoru zastupljene su mnoge šumske vrste od kojih su najrasprostranjenije bukva, kesten, hrast i grab. Šumske površine imaju mnogo pozitivnih učinaka te održavaju prirodnu ravnotežu ekosustava i životinjskih vrsta. Vrlo je važno pravilno zaštititi prirodne resurse kako ne bi došlo do narušavanja prirodne ravnoteže. Opstanak ljudske civilizacije ovisi upravo o aktualnoj temi rješavanja ekoloških kriza. Na području Sisačko-moslavačke županije nema predjela gdje nedostaje zelenila (Moslavac, 2020, str. 60-64).

Osim gospodarske vrijednosti, šumske površine imaju značajan utjecaj i na ekonomske učinke. Vrlo je važno podići svijest lokalnog stanovništva o važnostima očuvanja šumskih površina, biljne vegetacije i životinjskih vrsta. Zastupljenost livada i pašnjaka vidljiva je u jugozapadnom te na krajnjem istočnom dijelu Županije. Dva najpoznatija gorja su Moslavačko i Zrinsko. Odransko polje smješteno uz donji tok rijeke Odre predstavlja značajan krajobraz Sisačko-moslavačke županije (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

1.3.1. Moslavačka gora

Moslavačka gora, kao glavna krajobrazna značajka sjeveroistočnog dijela Sisačko-moslavačke županije, proglašena je prvim regionalnim parkom³ u Hrvatskoj 2011. godine. Ciljevi zakonske zaštite njenog područja očituju se kroz očuvanje njenih ugroženih staništa, očuvanje krajobrazne i biološke raznolikosti, kroz bogatstvo kulturno-povijesne baštine, poticanje tradicionalnog poljodjelstva te promicanje Parka kao turističke destinacije. Biološka i krajobrazna raznolikost Moslavačke gore očuvana je bez znatnijih negativnih ljudskih utjecaja. Geološki gledano, Moslavačka gora predstavlja jedno od najstarijih gorja u Republici Hrvatskoj nastalo prije otprilike 500 milijuna godina. Njena jezgra građena je od metamorfnih i eruptivnih stijena. Nije fizički povezana s drugim uzvišenjima poput Medvednice, Psunja i Papuka. Šumsko raslinje smješteno na njoj staro je oko 60 godina te su šume stopostotno prirodne. Na njenom području fauna je relativno siromašna i pusta. Najčešći stanovnici moslavačkih šumskih površina su europska srna, obični jelen, divlja svinja i lisica. Krajobrazna raznolikost Moslavačke gore očituje se kroz raznolikost šumskih biljnih vrsta, skladnost odnosa njenih površina i očuvane potočne doline (Sumpor, 2008/2009, str. 171-177).

Moslavačkom gorom dominiraju krajobrazne posebnosti, biološka raznolikost flore i jedinstvenost cjelokupnog reljefa. Smještena je u središnjoj Hrvatskoj na granici Sisačko-moslavačke i Bjelovarsko-bilogorske županije. Ima veliko regionalno značenje za Županiju zbog svojih krajobraznih, bioloških i geoloških raznolikosti te njihovog očuvanja kroz dugu povijest. Važan čimbenik Moslavačke gore su šumske površine kojima je prekrivena svojim većinskim dijelom. Šumske površine sastoje se od bjelogoričnih šuma bukve, graba, hrasta kitnjaka, pitomog kestena, breze i bora. Njeni rubni dijelovi pogodni su za razvoj seoskog, ruralnog, agro te kulturnog turizma (Vrsaljko i dr., 2019, str. 145-148).

Najviši vrh Moslavačke gore je Humka dok je vrh Vis nešto niži (Hrvatski planinarski savez, 2021). Moslavačka gora omeđena je Lonjom, Ilovom i rijekom Česmom. Njeno područje bogato je kulturno-povijesnim građevinama i tradicijskom baštinom. Južni dio Moslavačke gore prekrivaju voćnjaci i vinogradi te baca prekrasan pogled na Park prirode Lonjsko polje. Na rubnom području Gore smješteni su brojni

³ regionalni park - označava prostrano prirodno područje s ekološkim obilježjima i krajobraznim vrijednostima karakterističnim za područje na kojem se nalazi (Hrvatska enciklopedija, 2021).

povijesni gradovi kao što su Jelengrad, Košutgrad i Garić-grad (Turistička zajednica grada Kutine, 2021).

Slika 5. Šumska vegetacija Moslavačke gore (Turistička zajednica grada Kutine, 2021.)

1.3.2. Zrinska gora

Na južnom dijelu Sisačko-moslavačke županije smjestila se Zrinska gora. Dobila je ime po srednjovjekovnoj utvrdi Zrin i staroj plemićkoj obitelji Zrinski. Nalazi se između Save, Une, Gline, Glinice i rijeke Kupe. Na Zrinskoj gori nalaze se brojna prirodna i rudna bogatstva. Geološki je vrlo stara gora s bogatom biljnom vegetacijom i životinjskim svijetom. Njen najviši vrh Piramida doseže visinu od 616 metara (Turistička zajednica grada Petrinje, 2021). Osim bogate vegetacije i životinjskog svijeta, Zrinska gora obiluje brojnim riječnim izvorima i tokovima. Najveći dio Gore je uzvisina Šamarica koja se prostire prema sjeveru i sjeveroistoku. Zrinska gora slabo je naseljena i značajno izolirana. Karakteristična je po brojnim srednjovjekovnim utvrđenim gradovima i utverdama. Na njenim lokalitetima postoje brojni fosilni ostaci životinjskog i biljnog svijeta stari preko 65 milijuna godina. Značajne rijeke ovog

područja su Petrinjčica, Utinja, Maja, Sunja i Žirovac. Šumske površine prekrivaju oko dvije trećine njene površine dok ostalo prekrivaju livade, pašnjaci i travnjaci (Bučar, 2010, str. 34-41).

1.3.3. Odransko polje

Uz donji tok rijeke Odre smjestilo se Odransko polje koje predstavlja močvarno područje sa svojim biološko raznolikim krajolikom koji se spaja s južnim Turopoljem. Nastanjuju ga mnoge vrste gmazova, vodozemaca, glodavaca, ptica, leptira, riba i žaba gatalinki. Svojim većinskim dijelom pripada Sisačko-moslavačkoj županiji. Na području Odranskog polja ruralno stanovništvo se bavi stočarstvom s naglaskom na uzgoju goveda. Obalu rijeke Odre okružuju brojni pašnjaci i raznoliki šumski pokrovi. Zaštićeno područje Odranskog polja nije naseljeno te se u zadnjih par godina smanjuje broj stanovnika u ruralnim naseljima oko njega. Njegov prostor karakterizira velika očuvanost kulturne baštine koja je vidljiva kroz drevnu drvenu arhitekturu. Dio kulturne baštine predstavljaju i domaće životinje poput turopoljske svinje i posavskog konja. Kroz kulturni krajobraz Odranskog polja vidljiva je i osjeti se velika povezanost između zavičaja i čovjeka (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

2. MATERIJALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA

Sisačko-moslavačka županija ima bogatu materijalnu kulturno-povijesnu baštinu koja se prije svega prepoznaje i može pronaći na obroncima Moslavačke gore. Materijalna kulturna baština predstavlja fizički opipljivu vrijednost određene zajednice, u ovom slučaju, Sisačko-moslavačke županije.

Pod materijalnu kulturno-povijesnu baštinu spadaju povijesne građevine, arheološki lokaliteti i spomenici koji su uglavnom nepokretni. Neki od poznatijih arheoloških lokaliteta unutar Županije su: Jelengrad, Košutgrad, Garić-grad i Pavlinski samostan blažene Djevice Marije.

Selo Čigoč, smješteno u južnijim dijelovima Županije, proglašeno je prvim selom roda u Europi 1994. godine (Park prirode Lonjsko polje, 2021).

2.1. Povijesne građevine, gradovi i sela

Sisačko-moslavačku županiju, u pojedinim dijelovima, karakterizira tradicionalna gradnja stambenih i gospodarskih objekata. Tradicionalni naziv za moslavačku kuću je *hiža*. Unutar Županije razvijena je karakteristična gradnja tradicionalnih drvenih kuća od hrastovine koje su u skladu s prirodom. Sobe unutar ovakve kuće također predstavljaju dio tradicijskog moslavačkog graditeljstva. Sav namještaj se ručno obrađivao tesanjem i piljenjem. Stvari su se učvršćivale drvenim klinovima s metalnim okovima. Sobica je bila opremljena drvenim namještajem bez pretjeranog kićenja prostora (Moslavac i dr., 2002/2003, str. 261-263).

Tradicija se smatra oblikom povijesnog svjedočanstva o vjerovanjima neke zajednice, u ovom slučaju, Sisačko-moslavačke zajednice. Sva svjedočanstva zajednice manifestiraju se u tradicionalnoj arhitekturi koja se koristi mnogim drvenim detaljima. U tipičnom agrarnom prostoru izgled sela bio je karakteristične drvene građe. U takvom selu stanovništvo se bavilo obradom zemlje i stočarstvom. Iza širokih dvorišta nalazile su se oranice, pašnjaci, vrtovi, vinogradi, voćnjaci i šume (Moslavac, 2010, str. 91-93).

Slika 6. Tradicionalna drvena kuća

Mnogobrojne utvrde sagrađene na teritoriju Sisačko-moslavačke županije podsjetnik su na brojne napetosti i borbe iz doba srednjeg vijeka. Utvrde su bile centri srednjovjekovne moći iz kojih su se kontrolirala stanja i sigurnost života okolice. Pri izgradnji utvrde, čvrstoća i otpornost smatrale su se vrlo bitnim stavkama, a tek kasnije se gledalo na udobnost. Dobra i kvalitetna izgradnja utvrde bila je vrlo bitna stavka za obranu i zaklon od nepoželjnih osvajača. Mnoge utvrde sagrađene su na Moslavačkoj gori, a nastale su već u 13. stoljeću. Od svih utvrda, najbolje su očuvane one na najvišim obroncima Moslavačke gore, smještene usred šumske vegetacije (Moslavac, 2010, str. 93-94).

2.1.1. Jelengrad

Arheološka istraživanja kasnosrednjovjekovnog gradića Jelengrada iz 15. stoljeća, smještenog na jugozapadnim obroncima Moslavačke gore, započela su tijekom 2012. godine. Imao je značajnu ulogu, u ono vrijeme, kao kulturno-povijesno središte okruženo šumskim krajobrazom. Izgrađen je na izduženom platou okružen obrambenim zidinama. Jelengrad je 1545. godine došao pod kontrolu osmanskih snaga no i dalje ne postoje dokazi o osmanskome boravku u samom starom gradu. Krajem 16. stoljeća Jelengrad je zaboravljen te prepušten propadanju (Pleše, 2013, str. 72-84).

Jelengrad je u prošlosti činio sastavni dio srednjovjekovnog moslavačkog vlastelinstva sa sjedištem u Moslavina gradu. Tijekom svog postojanja gradić je dijelio sudbinu cjelokupnog moslavačkog posjeda te je mijenjao feudalne gospodare sve dok nije pao pod tursku vlast. Ostaci Jelengrada svjedoče o tome kako je grad u srednjem vijeku bujao od života. Ima vrlo dobru očuvanost zidina zbog čvrstoće i kvalitete korištenog veziva. Smješten je na relativno nepristupačnom mjestu te se zbog toga oko njega nije razvilo ni jedno naselje pa je uspio sačuvati svoje arheološke ostatke kroz dugu povijest. Ulaz u Jelengrad bio je s jugoistočne strane, a vjeruje se kako je u prošlosti postojao i pomični most. Unutar gradića nisu sačuvane unutarnje zgrade već samo vanjske zidine koje su visoke i do osam metara, a debele i do dva metra. Unutar Jelengrada nalazi se bunar koji je otkriven tek kasnijim otkopavanjima. Pronađeno je nekoliko zagonetnih predmeta, kao što su kamena kugla i vrč, koji potječu iz razdoblja kada je Jelengrad bujao životom (Kos, 2013, str. 10-11).

Slika 7. Unutrašnji prostor starog grada Jelengrada 2012. godine (snimio: J. Kliska, 2012.)

Slika 8. Unutrašnji prostor starog grada Jelengrada 2021. godine (snimio: Marković, D.)

2.1.2. Košutgrad

Na zapadnim obroncima Moslavačke gore smjestio se srednjovjekovni Košutgrad iz 14. stoljeća. Košutgrad je nekada bio vrlo značajan gradić. Sagrađen je na prirodnom uzvišenju sa središnjom kulom opkoljenom sustavom bedema i jaraka. Zbog loše očuvanosti, gradić je teško uočljiv u zaraslom krajobrazu i bujnoj vegetaciji. Devastiran je u mnogo većoj mjeri nego Jelengrad te su vidljivi samo fragmenti zidova. Okružen je zemljanim nasipom i dubokim jarkom. U prošlosti je bio cestovno povezan s Jelengradom. Do 2012. godine na Košutgradu još uvijek nisu bila provedena nikakva arheološka istraživanja te su zbog toga spoznaje o njemu vrlo male i šture. Prema dosadašnjim istraživanja može se zaključiti da je unutarjni prostor Košutgrada bio podijeljen na niži južniji i viši sjeverniji dio koji je imao obrambenu namjenu. Mnogo kasnosrednjovjekovnih keramičkih posuda pronađeno je na lokalitetu starog gradića. Smatra se da su Košutgrad i Jelengrad građeni po nekoj zajedničkoj osnovi (Pleše, 2013, str. 84-91).

2.1.3. Pavlinski samostan blažene Djevice Marije (Bela crkva)

Pavlinski samostan blažene Djevice Marije iz 13. stoljeća smjestio se na brdu podno Garić-grad. Do Pavlinskog samostana dolazi se planinarskim stazama s Humke, Mikleuške i pogleda Visa. Nedaleko od njega, sa zapadne strane, smjestio se Jelengrad. Nekada je bio rimokatolički samostan te je pripadao redovnicima pavlinskog reda. Nekadašnji pavlini dobivali su mnoge darovnice preko kojih su gradili svoje crkvene i samostanske objekte. Njihove građevine i utvrde bile su zaštićene kulama i visokim zidinama. Pavlinski samostan okružen je potokom Crkveni jarak koji je nekada u prošlosti služio kao obrambeni mehanizam. U njegovoj sredini postojala je crkva blažene Djevice Marije. Na poslijetku su Turci otjerali pavline iz njihovog samostana te su ga i osvojili. Danas Pavlinski samostan predstavlja arheološki lokalitet koji se još uvijek istražuje (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

Samostanski sklop je, uz crkvu blažene Djevice Marije, obuhvaćao i različite gospodarske objekte. Nedaleko ispod samostana nalaze se ostaci samostanskog ribnjaka. Gjuro Szabo je bio čovjek koji je obišao Pavlinski samostan i opisao ga, a njegove su bilješke ostale pohranjene u Arhivu Muzeja Moslavine u gradu Kutini.

Pronašao je komad kamenog zida ukrašen značajnim ornamentima i zmajem kada je obilazio Samostan. Danas je taj komad kamenog zida pohranjen u Muzeju Moslavine. Do dana današnjeg, nisu provedena značajna arheološka istraživanja te Bela crkva i dalje krije mnoge tajne (Kovačević, 1991-1992, str. 57-64).

Slika 9. Pavlinski samostan blažene Djevice Marije (Hrvatsko planinarsko društvo Pliva, 2021.)

2.1.4. Bršljanac i Moslavina grad

Utvrda Bršljanac izgrađena tijekom 13. stoljeća, prvi put se spominje u izvorima 1316. godine. Postoje podaci da se, davnih dana, na području Utvrde plaćala cestarina na čak sedam mjesta. Smještena je na uzvisini, a pretpostavlja se da je bila okružena bedemima te mostom na južnoj strani. Kroz povijest, Utvrda je mnogo puta mijenjala svoje vlasnike, sve dok Osmanlije nisu preuzele ulogu i osvojile područje 1540. godine. Nakon dolaska Osmanlija Utvrda je ostavljena i prepuštena propadanju. Hrvatski restauratorski zavod započeo je s radovima na njoj i oko nje tek 2012. godine (Kos, 2013, str. 15).

U okviru današnjeg bolničkog kompleksa u gradu Popovači postoje arheološki ostaci nekadašnje vlastelinske utvrde koja je poznatija pod imenom Moslavina grad. Prilikom postavljanja telefonskih instalacija za bolničke odjele 1965. godine, na mjestu današnjeg bolničkog kompleksa, pronađen je arheološki lokalitet ove Utvrde. Na

području Moslavina grada pronađeno je mnogo keramičkog posuđa i željeznih predmeta. Rezultati daljnjih iskopavanja pokazali su da se radilo o ostacima srednjovjekovnog plemićkog dvorca u čijem se sastavu nalazila i utvrda. Turci su grad konačno osvojili i razorili sredinom 16. stoljeća te su ga kasnije koristili, ali ga nikada nisu obnovili. Moslavina grad je sa svojom utvrdom dobila na izuzetnoj važnosti kao jedan od najvažnijih objekata u fortifikacijskom sustavu ovog dijela Hrvatske (Moslavac i dr., 2002-2003, str. 17-19).

2.1.5. Garić-grad

Plemićki Garić-grad spada pod jednu od najvećih i najstarijih srednjovjekovnih obrambeno-stambenih utvrda Hrvatske. Smješten je u istočnom dijelu sjeverozapadne Hrvatske na Moslavačkoj gori te okružen Ilovom, Česmom i rijekom Lonjom. Garić-grad je dao izgraditi ban Stjepan Šubić 1256. godine, a kasnije su Pavlini osnovali svoj samostan na njegovom području. Provalom Osmanlija Garić-grad je stradao velikim dijelom no njegovi važniji dijelovi ostali su sačuvani. Njegov oblik je nepravilan trokut sa visokim zidinama. Svojim izgledom vrlo je dugačak i uzak te se dijeli na središnju i vanjsku utvrdu. Vanjska utvrda znatno je slabije očuvana za razliku od središnje utvrde. Središnja utvrda najbolje je sačuvana te čini gradsku jezgru. U središnju utvrdu ulazilo se kroz najmanje tri ulaza. Lako je uočljiva velika razlika u stilu gradnje od zidina do zidina. Vanjske zidine južnog obrambenog zida u potpunosti se razlikuju od ostalih sačuvanih. Istočne i zapadne zidine najviše se razlikuju po debljini i visini. Premda su obrambene kule uglavnom najdojmljiviji dijelovi srednjovjekovnih utvrda, u slučaju Garić-grada, veliku pozornost pridobile su obrambene zidine (Regan, 2011, str. 15-20).

Garić-grad sagrađen je na izvanrednom mjestu, između putova, čvrsto utvrđen i strateški važan za to područje. Gradić je mnogo puta mijenjao svoje vlasnike jer su svi kratko boravili u njemu te im je više služio kao izletište dok je vladarima služio kao obrambena utvrda. Garić-grad je uglavnom bio pod vlasništvom zagrebačkih biskupa. Unutar grada živjele su vlastelinske obitelji i posluga, a u predgrađu su živjeli trgovci, obrtnici i seljaci. Predgrađa su se, kako su godine prolazile, pretvarala u naselja kojima su gospodarile poznate srednjovjekovne vlastelinske obitelji (Moslavac i dr., 2012, str. 196-202).

Slika 10. Garić-grad

2.1.6. Gradina Marić

Arheološko nalazište gradine Marić nalazi se oko 2 kilometra sjeverno od sela Mikleuška. Gradina Marić smještena je na vrlo povoljnom geografskom području, na brežuljku koji je dominantan nad okolnim područjem te je time bio pogodan i za obranu. Ovo nalazište otkriveno je sasvim slučajno, obradom zemlje. Daljnjim istraživanjima utvrđeno je kako se arheološko nalazište proteže velikim područjem te je samim time najveće nalazište ovog tipa u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Gradinu Marić okružuje potok sa zapadne i sjeverne strane. Prva arheološka istraživanja, na ovom području, odvijala su se u 1964. godini. Na području Gradine pronađeno je mnogobrojno keramičko posuđe te je njihov pronalazak potaknuo prva stručna istraživanja. Keramičko posuđe pronađeno na tom prostoru potječe iz doba vučedolske kulture. Danas je gradina Marić izložena uništavanju zbog otvaranja lokalnog kamenoloma te su pokrenute akcije za njezino spašavanje (Čakanić, 2014, str. 4-8).

2.1.7. Tvrđava Sisak

Tvrđava Sisak ili Stari grad Sisak iz 16. stoljeća nalazi se na jugoistočnom rubu grada Siska te spada pod nizinsku fortifikaciju. Velikim dijelom je zaštićena vodenim tokom rijeke Kupe. Trokutastog je oblika te na rubovima ima masivne okrugle kule koje spajaju ravne zidine duljine oko 30 metara. Na kulama se nalaze kružni stožasti krovovi. Ulaz u Tvrđavu nalazi se kod sjeveroistočne kule. Na kulama se nalaze topovski otvori koji su služili u obrambene svrhe. Do dana današnjeg sačuvana je u gotovo izvornom obliku (Turistička zajednica grada Siska, 2021). Tijekom potresa koji se dogodio u prosincu 2020. godine tvrđava Sisak je stradala te su uzrokovane mnoge unutarnje i vanjske štete na njenim zidinama i krovu (Gradski muzej Sisak, 2021).

Slika 11. Kula tvrđave Sisak nakon potresa (Gradski muzej Sisak, 2020.)

2.1.8. Selo Čigoč

Selo Čigoč, koje spada pod sustav grada Siska, smjestilo se u Sisačko-moslavačkoj županiji na desnoj obali rijeke Save. Proglašeno je, od strane njemačke Zaklade Euronatur, prvim europskim selom roda 1994. godine. Rode spadaju pod najpoznatije ptice selice u Europi. Na krovovima i dimnjacima većine selskih kuća rode obitavaju, grade i čuvaju svoja gnijezda zajedno sa svojim mladuncima. Selo Čigoč okruženo je pašnjacima, ravnicama i livadama te lokvama i barama u kojima rode pronalaze hranu za sebe i svoju mladunčad. Selo je dobilo ime po rodama jer ih je brojčano više nego stanovnika. Unutar Čigoča nalazi se nekoliko etnoloških zbirki, a poznatija je Etnološka zbirka obitelji Sučić. Selo je prepoznatljivo po tradicijskoj arhitekturi drveno građenih kućica (hiža) od kojih su neke starije i preko 200 godina (Park prirode Lonjsko polje, 2021).

Slika 12. Selo Čigoč (snimio: Šafarek, G.)

2.2. Prirodne i krajobrazne vrijednosti

Sisačko-moslavačka županija bogata je raznolikim i jedinstvenim krajobraznim vrijednostima koje je potrebno pravilno očuvati i zaštititi. Park prirode Lonjsko polje spada pod zaštićenu močvarnu regiju koja ima veliki značaj za lokalno stanovništvo i

cijelu Županiju. Povijesna naselja unutar Županije imaju uglavnom seoska obilježja i čuvaju svoju tradiciju. Velika vrijednost pridodaje se šumskoj vegetaciji koja je zastupljena diljem teritorija. Bitna zakonska regulativa Sisačko-moslavačke županije odnosi se na očuvanje prirodnih prostornih vrijednosti. Županija pridodaje važnost pravilnoj zaštiti krajobraza oko Save, Une i rijeke Kupe (Turistička zajednica Sisačko-moslavačka županija, 2021).

2.2.1. Lonjsko polje

Lonjsko polje koje je smješteno jugoistočno od glavnog grada Republike Hrvatske, u Sisačko-moslavačkoj županiji, proglašeno je parkom prirode 1990. godine. Polje se smjestilo uz lijevu obalu rijeke Save čije je područje izrazito nizinskog ruralnog karaktera. Naselja unutar Lonjskog polja dobro su očuvana i posjeduju tradicijsku drvenu arhitekturu. Područje Polja je jedno od najbolje očuvanih prirodnih močvarnih područja u Europi (Park prirode Lonjsko polje, 2021). U Lonjsko polje se svake godine izliva rijeka Sava sa svojim pritocima. Park prirode posjeduje osebujnu biološku i životinjsku raznolikost. Dvije trećine ukupne populacije ptica koje obitavaju u Republici Hrvatskoj smjestilo se upravo unutar močvarnog područja Lonjskog polja. Mnoge ptice na njegovom području su ugrožene i stavljene pod zaštitu. Velike površine vlažnih travnjaka služe za ispašu životinjama koje se slobodno kreću njegovim područjem. Lokalno stanovništvo uz Lonjsko polje očuvalo je tradicijski način života do dana današnjeg. Stanovništvo koje naseljava njegovo područje prilagodilo je svoj način života čestim poplavama. Takva povezanost, između čovjeka i prirode, stvorila je izvanredan sustav u kojem se isprepliću svi aspekti ljudske interakcije s okolišem (Belaj, 2003, str. 69-74).

Kulturne vrijednosti Parka prirode Lonjsko polje nastale su zbog višestoljetnog života lokalnog stanovništva u skladu s prirodom i močvarnim područjem. Lonjsko polje i njegova kulturna baština valoriziraju se kao vrijedno kulturno, povijesno, arhitektonsko, socijalno i etnološko područje. Park prirode Lonjsko polje omogućuje jedinstven doživljaj i pruža jake vizualne dojmove (Park prirode Lonjsko polje, 2021).

Lonjsko polje predstavlja jednu od najvećih nereguliranih europskih ravnica sa bogatom biološkom i životinjskom raznolikošću. Gmazovi, kukci i vodozemci smjestili

su se u njegovim močvarnim dijelovima. Zbog velikih površina koje su prekrivene pašnjacima, njegovim područjem slobodno lutaju brojne životinje poput krava i konja. Lonjsko polje je od izuzetne prirodne i kulturne važnosti za cijelu Sisačko-moslavačku županiju (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

2.2.2. Botanički rezervat Đon Močvar

Botanički rezervat Đon Močvar najstariji je močvarni rezervat u Hrvatskoj, a zaštićen je 1964. godine. Površina rezervata iznosi 20 ha, a smješten je u općini Gvozd u Sisačko-moslavačkoj županiji. Unutar Đon Močvara živi rijetka zajednica mesožderke rosike i bijele šiljkice. Postoje brojne ugrožene vrste na ovom području kao što su rosika, gorski trolist, cretna crvotočina te mahovi tresetari. Botanički rezervat Đon Močvar vrlo je osjetljivo zaštićeno područje te zahtijeva posebne i specifične ekološke uvjete koji mu omogućuju opstanak (Turistička zajednica Sisačko-moslavačka županija, 2021).

2.2.3. Vinogradi

Sisačko-moslavačka županija poznata je po brojnim površinama uz Moslavačku goru na kojima se nalaze vinogradi s raznim sortama autohtonih vrsta vina. U prošlosti je gotovo svaka obitelj imala svoj vinograd i svoje domaće vino. Osnovni razlog vinogradarstva bilo je posjedovanje svojeg domaćeg vina u kući, a tek djelomično se odvajalo za prodajne svrhe. Vinova loza i vino spominju se već i u najstarijoj čovjekovoj prošlosti (Muzej Moslavine, 2021).

Sisačko-moslavačka županija poznata je po vinogradima i vinarijama te različitim autohtonim sortama vina. Jedna od najkvalitetnijih sorti grožđa unutar Republike Hrvatske, nalazi se upravo u Moslavini, a riječ je o Škrletu. Sorta Škrlet, ružičaste boje i laganog cvjetnog mirisa, iznimno je kvalitetno vino. Ne posjeduje veliki postotak alkohola te se smatra osvježavajućim i laganim vinom (Petraović-Tominac, 2016, str. 85-90).

Na obroncima Moslavačke gore smjestile su se brojne kleti, seoska gospodarstva, vinarije i vinogradi. Vinova loza vrlo je važan identitet Sisačko-moslavačke županije. Moslavina raspolaže kvalitetnim vinogorjima koji su spojeni Moslavačkom vinskom cestom. Vinska cesta se smatra ljepotom prirodnog krajolika Moslavine i važnom turističkom atrakcijom Sisačko-moslavačke županije (Turistička zajednica grada Kutine, 2021).

Slika 13. Moslavačka vinska cesta (Turistička zajednica grada Kutine, 2021.)

3. NEMATERIJALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA

Nematerijalna kulturno-povijesna baština bitna je stavka za očuvanje kulturnog identiteta određene zajednice, u ovom slučaju, Sisačko-moslavačke županije. Očuvanjem baštine razvija se ljudska kreativnost, kulturna raznolikost i identitet. Kulturno-povijesna baština ima značajnu ulogu u međunarodnom i nacionalnom razvoju te također promiče toleranciju prema različitim kulturama. Baština se konstantno obnavlja i vrednuje od strane društva i zajednice (Carek, 2004, str. 70-71). Sisačko-moslavačka županija ima bogatu nematerijalnu kulturno-povijesnu baštinu, zajedno s tradicijom, pod koju spadaju običaji, ples, govor i mnoge druge kulturne vrijednosti.

3.1. Običaji i plesna tradicija

Sisačko-moslavačka županija sa svojom bogatom tradicijom i raznovrsnim običajima čuva bogatu kulturno-povijesnu nematerijalnu baštinu. Moslavina je poznata po raznim rukotvorinama i preradi sirovina do gotovih tekstilnih proizvoda. Karakterističan simbol Moslavine je moslavačka narodna nošnja. Narodne nošnje su simbol kulturnog blaga te iskazuju kulturne i društvene posebnosti Sisačko-moslavačke županije. Tradicijski način življenja budi želju za očuvanjem kulturne nematerijalne baštine. Kulturno umjetničko društvo je zaslužno za masovna okupljanja djece, mladih i odraslih koji pokušavaju sačuvati folklornu tradiciju i baštinu svoga kraja. Na mnogim tradicijskim događajima i svečanostima, nastupanje kulturno umjetničkih društava uveličava atmosferu tako što izvode moslavačke tradicionalne plesove folklorne važnosti. KUD-ovi uglavnom imaju mnoge članove, a neki od njih su stariji i preko 70 godina. Folklor je vrsta narodnog plesa koji na svoj način izražava društveno-gospodarsku i kulturnu baštinu Sisačko-moslavačke županije. Ples karakterizira vrtnja u kolu uz tradicijsku narodnu glazbu. Danas se u KUD-ovima uglavnom plešu kola uz pratnju tamburaškog orkestra dok su nekada plesali samo uz vokalno pjevanje, ponajviše žena. Neki od običaja Sisačko-moslavačke županije vezani su uz poljoprivredu i brigu o stoci. U mnogim običajima nalaze se brojne obredne pjesme i narodna poezija. Narodnu poeziju karakterizira žaljenje za rodni krajem, tuga i jad zbog neuzvraćene ljubavi ili pak sreća zbog lagodnosti životnog mira. Kroz narodnu umjetnost i narodne običaje očituje se duh vremena (Albus, 1988, str. 78-79).

3.2. Govor i narječje

U Republici Hrvatskoj koriste se tri narječja, a u Sisačko-moslavačkoj se koriste kajkavsko i štokavsko. Kajkavsko narječje nastalo je prema zamjenici *kaj*, dok je štokavsko nastalo prema zamjenici *što*. Kajkavsko narječje koristi se i u prostorima sjeverozapadne Hrvatske. Većina govora nastala je miješanjem različitih kajkavskih i u interpretaciji sa štokavskim govorima. Za razliku od ostalih hrvatskih narječja, štokavsko se širilo za vrijeme osmanlijskih ratovanja i napada na brojne utvrde i gradove (Hrvatska enciklopedija, 2021).

3.3. Planinarenje

Sisačko-moslavačka županija poznata je po brojnim planinarskim stazama na Zrinskoj, Hrastovičkoj i Moslavačkoj gori. Uz obilježene planinarske staze postoje i one neobilježene koje pružaju inovativno iskustvo. Planinarske staze i rute na Hrastovičkoj gori u prosjeku traju sat i pol do tri sata. Sve planinarske staze spajaju se u jednoj točki, a to je najviši vrh Cepeliš. Na najvišem vrhu nalazi se planinarski dom, a visina vidikovca je 415 metara. Na Moslavačkoj gori, iako nije prostorno visoka i velika, ima mnogo planinskih padina i grebena. Najviši vrh do kojeg se dolazi planinarenjem je Humka visoka 487 metara. Vrh Vis na Moslavačkoj gori spada pod planinarsku obilaznicu te pruža osebujan pogled na jug i jugoistok Županije (Turistička zajednica Sisačko-moslavačke županije, 2021).

3.4. Mitologija i legende

Mitologija i legende na neki način predstavljaju simbolične slike i priče proizašle iz ljudskog uma. Nekada je ljudima služila kao vodič kroz život i životne lekcije. Mitologija pokušava metaforički predstaviti događaje i radnje te pokušava predočiti ono neshvatljivo ljudima. Koristile su se generacije čovječanstva s namjerom da prenesu mudrost i nauče neke lekcije (Hrvatska enciklopedija, 2021). Neke od poznatijih legendi koje kolutaju Sisačko-moslavačkom županijom su: Garićka zmija-djevojka, Ružica Garićgradska, Bjelin ban i Pukli kamen.

3.4.1. Garićka zmija-djevojka

Bivšu gospodaricu Garić-grad a neki su još nazivali i Crna kraljica. Legenda kaže da je zla vještica bila ljubomorna na ljepotu Crne kraljice te ju je zbog toga pretvorila u otrovnu zmiyu. Crna kraljica u obliku otrovne zmiye već stoljećima se krije pod kamenjem Garić-grad a, čuva svoju utvrdu i svoje blago skriveno pod kamenjem nekoć slavnog grada. Već stoljećima Crna kraljica čeka hrabrog junaka koji se mora pojaviti prije zore na Jurjevo i unatoč njenoj zmijskoj gadosti poljubiti je kako bi se oslobodila kletve. Na taj način Garić-grad će ponovo ustati na svoje noge i postati slavim kao

što je to nekad i bio. Blago koje je sakriveno pod kamenjem postat će njegovo ako Crnu kraljicu uzme za svoju ženu (Kos, 2013, str. 16).

3.4.2. Ružica Garićgradska

Legenda kaže da je nekada davno gospodar Garić-grad bio udovac i da je imao kćer Ružicu. Uz Garić-grad tu je bio i Jelengrad sa svojim gospodarom Svevladom koji je bio na glasu kao loš i zao. Jedne noći Svevlad je provalio u podzemne tunele Garić-grad te ih opljačkao. Nakon toga Ružica Garićgradska pobjegla je u podnožje Moslavačke gore gdje ju je prihvatio kmet njenog oca. Ružica je živjela s ugljenarom i njegovom ženom kao da je njihova kćer te im je pomagala sakupljati šumske plodove, loviti divljač i odnositi gospodarima Jelengrada. Gospodarica Jelengrada bila je zadivljena Ružicom te ju je zadržala kao svoju sluškinju. Ružica je dugo i vjerno služila svojoj gospodarici i tako dobila odobrenje da smije posjećivati svog oca koji je bio u tamnici Jelengrada. Ružica je svome ocu nosila hranu i brinula se o njemu te sanjala o tome da ga oslobodi. Jednog popodneva, dok je Ružica obavljala svoje poslove na dvorištu Jelengrada, pojavila se dadilja od gospodarevog sina. Dadilja se zapričala s lugarom i nije dobro pazila na dječaka koji je neposredno pao u bunar. Iz bunara ga je izvukla Ružica te tako zadobila gospodarev naklon. Ona ga je zamolila da joj pusti oca van iz tamnice te da više nikada nakon toga neće čuti za njih dvoje. Zlom gospodaru to nije bilo drago čuti no morao je održati svoju riječ te je na kraju ipak pustio Ružicu i njenog oca (Kos, 2013, str. 17).

3.4.3. Bjelin ban

Postoji legenda da je u Jelengradu živio Bjelin ban koji je jedan dan usnio san da će postati kralj. Imao je suprugu kojoj se povjerio, a ona ga je uporno uvjeravala da kršćanin ne smije ostvariti svoje snove. Ban se usprotivio tome i ipak pokušao ostvariti svoj san. Počeo je smišljati urotu protiv tadašnjeg kralja Radoslava tako što je na sve strane slao glasnike i pisma. Mnogo plemića složilo se s banom, ali još više njih ostalo je vjerno svom kralju Radoslavu. Kada je izbio sukob, vjerni plemići očitale su lekciju pobunjenicima. Bjelin ban je sada htio i vlast i osvetu. Previše se bojava osвете te je ipak odlučio pobjeći u samostan, ali njegova duša i dalje nije imala mira. Napustio je

samostan i počeo se sakrivati po Moslavačkoj gori gdje je i preminuo. Pastiri su pronašli i pokopali njegovo tijelo, ali njegov duh u obliku vukodlaka i dalje obilazi Moslavačkom gorom te izaziva strah i trepet seljana (Kovačević i dr., 1991-1992, str. 122-123).

3.4.4. Pukli kamen

Na ruševinama starog grada Garića smještenog na Moslavačkoj gori i dan danas se nalazi velika stijena sa urezanim tragom kotača u njoj. Legenda govori o tome kako je taj trag nastao od strane kmetova prilikom izgradnje Garić-grada, a narod je tu stijenu nazvao pukli kamen. U doba izgradnje Garića kmetovi su se koristili volovima koji su to teško kamenje vukli uzbrdo po neravnim šumskim putevima Moslavačke gore. Legenda kaže da su mnogi volovi i ljudi umirali od prevelikog napora. Jednog dana je jedan vol ljudskim glasom prokleo Garić: "Proklet bio Garić-grade, vječno se rušio i nikad se ne porušio!". U tom trenu kotač volovske zaprege zapeo je za veliki kamen. Ubrzo nakon, kamen se sažalio nad volovskom mukom te se prepолоvio na pola kako bi pomogao volu da izvuče kotač iz kamena (Kos, 2013., str. 19).

4. MODELI ODRŽIVE VALORIZACIJE I REVITALIZACIJE KULTURNE BAŠTINE

Kulturno naslijeđe jača imunitet zajednice i predstavlja određenu sredinu. Može biti materijalno u obliku povijesnih građevina i nalazišta, a može biti i nematerijalno u obliku tradicije, jezika, vjere, rituala, glazbe, plesa i mitologije. Kulturno naslijeđe predstavlja kulturni i povijesni razvoj čovječanstva. Mnoge nacije na sve moguće načine trude se sačuvati svoju kulturnu baštinu koja predstavlja način života i prenosi se s koljena na koljeno. Pod kulturnu baštinu spadaju raznorazni običaji, mjesta, predmeti i vrijednosti. Kulturna baština je zbog svoje fizičke strukture sklona propadanju i zbog toga je potrebno osmisliti brojne i korisne modele održive valorizacije i revitalizacije kako bi se baština sačuvala i kako ne bi izgubila svoj sjaj (Ministarstvo kulture i medija, 2021).

4.1. Revitalizacija i valorizacija povijesnih građevina

Unutar Sisačko-moslavačke županije nalaze se brojne kulturno-povijesne građevine smještene uglavnom na Moslavačkoj gori. Baština tih povijesnih građevina ima višestoljetnu tradiciju i važna je sastavnica prostornog identiteta Republike Hrvatske. Povijesne građevine predstavljaju važan potencijal za razvoj turizma, ali još bitnije ih je na pravilan način sačuvati od propadanja. Stanje u Hrvatskoj u posljednjim desetljećima vrlo je loše po pitanju brige o kulturno-povijesnim građevinama. Prepuštene su propadanju i zanemarivanju. Valorizacija i revitalizacija kulturno-povijesnih građevina predstavlja polaznu točku za oblikovanje plana obnove. Unutar Županije, osim nedostatka planskog pristupa valorizaciji i revitalizaciji, problem predstavlja i pronalaženje sredstava potrebnih za obnovu kulturno-povijesnih građevina. Revitalizacija ne označava potpunu rekonstrukciju povijesnih elemenata, nego pokušava očitati povijesne simbole, znakove, sadržaj i strukturu građevina. Povijest određenog kraja nosi u sebi potencijal za razvoj nekih novih vrijednosti. Revitalizacija ima za cilj očuvati kulturne i društvene vrijednosti te održivost prostora. Održivost prostora moguće je ostvariti kombinacijom ekonomskih utjecaja i socijalne pravednosti s time da se vodi briga o urbanističkim, okolišnim i kulturno-povijesnim kvalitetama. Potrebno je podignuti svijest o vrijednostima kulturne baštine i o potencijalima koje kulturno-povijesne građevine nude svojoj lokalnoj zajednici. Nedostatak financijskih sredstava i dalje je jedno od glavnih pitanja u vezi zaštite i održavanja kulturne baštine (Jelinčić, D. i dr., 2019, str. 167-171).

Povijesne građevine bitno je očuvati u njihovom autentičnom okruženju, bez ikakve nove gradnje u njihovoj okolini. Velika brojnost arheoloških lokaliteta na određenom području omogućuje očitavanje njegovih vrijednosti. Prostorni plan Sisačko-moslavačke županije daje naglasak na arheološke lokalitete te na njihovu zaštitu. Podaci o određenom lokalitetu se pohranjuju, dokumentiraju i obrađuju u muzejskim ustanovama i na taj način se čuva njihov karakter i identitet. Zaštita arheoloških lokaliteta provodi se u skladu s načelima koja su važna za očuvanje povijesno-kulturnog identiteta prostora. Sisačko-moslavačka županija ima posebnu arhitektonsko-ambijentalnu vrijednost tradicijske gradnje s hrastovim drvom. Zabranjuje se rušenje drvenih stambenih kuća bez određene dozvole kako bi se

sačuvala tradicija u što izvornijem obliku (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

Valorizacijom arheoloških lokaliteta, na temelju Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, propisana je i dokumentacija prostornog plana određenog mjesta pa se u njemu evidentiraju sva kulturna dobra određene općine i arheološkog lokaliteta te se sukladno s time utvrđuje sustav mjere zaštite. Razlikujemo registrirane, evidentirane i preventivno zaštićene arheološke lokalitete. Arheološki lokaliteti se evidentiraju na temelju podataka iz povijesnih izvora, slučajnih nalaza, usmene predaje te arheološkog pregleda terena. Evidenciju arheološkog lokaliteta određenog kraja provode konzervatorski odjeli, instituti i muzeji. Lokalitetima kojima nisu određene točne granice rasprostiranja određuju se zone u kojima postoji osiguranje arheološkog nadzora. Arheološki lokaliteti kojima su određene točne granice rasprostiranja zapisuju se u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Stalnim konzervatorskim nadzorom sprječava se daljnje uništavanje arheoloških lokaliteta (Čakširan, 2008/2009, str. 91-92).

Posebno je važno podići razinu svijesti lokalnog stanovništva o važnosti očuvanja lokaliteta i baštine. Razinu svijesti moguće je podići odgovarajućim prezentacijama o istraženom dijelu određenog lokaliteta. Prezentacijom će lokalno stanovništvo biti uključeno u očuvanje i načine vrednovanja lokaliteta te će tako spoznati njegovu daleku prošlost. Bitno je dobro razraditi plan prezentacije te odrediti dobar plan valorizacije i revitalizacije određenog arheološkog lokaliteta. Prezentacija bi u prvom planu trebala imati edukativnu vrijednost. Lokalna samouprava provodi stručni dio valorizacije arheološkog lokaliteta. Konzervatori i arheolozi zaduženi su za redovito provođenje nadzora te vođenje stručne dokumentacije o lokalitetu. Nakon stručnog izvještaja arheologa određuje se postupak zaštite arheološkog lokaliteta (Čakširan, 2008/2009, str. 92-93).

Arheološki lokaliteti važan su dio kulturne baštine određenog kraja. Oni su dokaz prijašnjeg života na određenom prostoru te svjedoče o stvaralaštvu iz određenog razdoblja. Arheološki lokaliteti također pomažu u interpretaciji današnjeg krajolika. Uništavanjem arheoloških lokaliteta oni postaju nepovratno izgubljeni. Zbog toga je vrlo važno provoditi kvalitetne sustave valorizacije i revitalizacije te težiti sustavnom istraživanju i daljnjoj obradi podataka. Stručna dokumentacija u svemu tome ima ključnu ulogu. Suradnjom lokalne zajednice, vlasnika zemljišta, samouprave,

arheologa, konzervatora i investitora postiže se kvalitetna zaštita i očuvanje arheološkog lokaliteta. Važno je imati dobro razrađen prostorni plan koji će omogućiti regulaciju razvoja i potrebu očuvanja lokaliteta (Čakširan, 2008/2009, str. 93-94).

4.2. Zaštita kulturno-povijesnog naslijeđa

Kulturno naslijeđe predstavlja harmoničnu cjelinu s posebnim elementima koje je bitno pravedno vrednovati zajedno s prostorom u kojem se nalazi. Arhitektonski spomenik određenog područja nedjeljivo je povezan s okolinom i širim regionalnim područjem te se na njemu zasniva teorija zaštite kulturne baštine. Uz zaštitu kulturne baštine kao fizičkog objekta, dolazi i zaštita prostora na kojem se baština nalazi, kako bi on sačuvao svoje prostorno značenje i svoje prostorne vrijednosti. Kulturna baština utječe na prepoznavanje određenog područja i daje mu na vrijednosti te ju je zbog toga potrebno zaštititi od devastacije. Uz kulturnu baštinu dolazi i prostorna baština koja je rezultat ljudskog djelovanja kroz dugu povijest. Određena tradicijska stambena gradnja također predstavlja određenu kulturnu baštinu koju je bitno očuvati (Ministarstvo kulture i medija, 2021).

U Sisačko-moslavačkoj županiji kulturno-povijesno naslijeđe je bogato, a prirodni krajolik je jedinstven. Svaka nova građevinska zona polagano uništava pejzaž i osiromašuje cijelu zajednicu u pogledu kulturnog naslijeđa. Građevine sa spomeničkim obilježjima, povijesne cjeline i ambijenti zajedno sa svojim okolišem moraju biti na kvalitetan način sačuvani sa svim svojim povijesnim značajkama. Sisačko-moslavačka županija primjenjuje vlastite projekte iz područja kulture kao što su *Znanstveni, kulturni i obrazovni centar, Kulturni centar braće Radić, Baština Zrinskih budućnost Banovine i slično*. Županija je 2017. godine potaknula osnivanje *Zajednice kulturno umjetničkih udruga Sisačko-moslavačke županije* te se tako počeo poticati amaterski doprinos i organiziranje raznoraznih radionica i seminara. Povijesna udruga Moslavina već godinama brine o očuvanju kulturnog naslijeđa i povijesnih lokaliteta unutar Sisačko-moslavačke županije (Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017).

4.3. Zaštita prirodnih i krajobraznih vrijednosti

Zaštita prirode u Republici Hrvatskoj započela je sredinom 19. i početkom 20. stoljeća. Objavljivale su se razne publikacije vezane uz očuvanje okoliša. Pod zaštitu prirodnih i krajobraznih vrijednosti spada svojevrsan kompromis između očuvanja izvornosti prirodnih i krajobraznih vrijednosti te promjena koje su izazvane djelovanjem čovjeka. Čovjek svojim težnjama za iskorištavanjem prirode uglavnom negativno utječe na njene resurse i očuvanje. Nedovoljan razvoj odgovornog društvenog ponašanja ljudi prema prirodi i okolišu koji ga okružuje, doveo je do narušavanja prirodne ravnoteže. Upravo zbog toga danas se u svijetu događaju mnoge ekološke krize, promjene i zagađenja. Veliki tehnološki napredak neumjereno i negativno utječe na prirodu, njene procese i narušavanje prirodnih ekosustava. Bilo koji zahvat obavljen u prirodi od strane čovjeka utječe na prirodnu ravnotežu. Vrlo je važno zaštititi prirodu na pravilan način i prepoznati posljedice lošeg ponašanja i djelovanja. U sve većoj mjeri mnoga velika poduzeća i kompanije razvijaju mjere zaštite i očuvanja okoliša te takva pravila zakonski propisuju u svoje strateške razvojne dokumente. Opstanak civilizacije ovisi o odgovornom ponašanju ljudi prema prirodi te o rješavanju ekoloških problema na vrijeme. Kroz mjere očuvanja prirode i okoliša stvaraju se i uvjeti za opstanak budućih generacija. Zalihe prirodnih resursa su u velikim količinama iscrpljene do krajnjih granica. Osim rješavanja zagađenosti okoliša, potrebno je poticati društvo na korištenje obnovljivih izvora energije, okolišno odgovornije proizvodnje te osmišljanje inovativnih projekata za zaštitu prirode (Vizner, 2008/2009, str. 189-190).

Uprava za zaštitu prirode Sisačko-moslavačke županije brine se o zaštiti Odranskog polja, Moslavačke gore, Đon Močvara, Strossmayerovog šetališta i mnogih drugih prirodnih znamenitosti i vrijednosti. To je javna ustanova koja upravlja zaštićenim prirodnim vrijednostima i obavlja djelatnost zaštite prirode kao javna služba. Neki od glavnih zadataka su joj briga o organizaciji pravilne zaštite zaštićenih područja, praćenje općeg stanja zaštićenih područja, davanje stručnih mišljenja, sudjelovanjem u izradi prostornih planova područjima posebnih obilježja i drugo. Zaštita prirode na mnoge načine iziskuje veliki trud i izazove za institucije i ustanove koje se bave tim područjem (Vizner, 2008/2009, str. 191-193).

4.4. Posljedice potresa

Potres označava svako naglo podrhtavanje tla uzrokovano prolaskom seizmičkih valova kroz stijene Zemlje. Seizmički valovi nastaju kada se neki oblik velike količine energije pohranjene u Zemljinoj kori iznenada oslobodi, obično kada se mase stijena naprežu jedna na drugu te iznenada puknu. Potresi se najčešće javljaju uz geološke rasjede, uske zone gdje se stijenske mase kreću različito, jedna u odnosu na drugu. Glavni zemljini rasjedi nalaze se na rubovima ogromnih tektonskih ploča koje čine Zemljinu koru. Pouzdano predviđanje nastanka potresa ni dan danas još uvijek nije moguće (Encyclopedia Britannica, 2021).

Sisačko-moslavačka županija smještena je na seizmički aktivnom teritoriju te zbog toga prostor obiluje mnogim ograničenjima. Mnogi dijelovi Županije ugroženi su zbog mogućnosti pojave potresa. Zbog seizmičke aktivnosti važno je prilagoditi gradnju građevina i pripaziti koje područje je pogodno za naseljavanje, a koje nije. Sisačko-moslavačka županija pogođena je brojnim potresima tijekom 2020. i 2021. godine. Najrazorniji potres amplitude 6,4 po Richterovoj ljestvici dogodio se 29. prosinca 2020 godine s epicentrom 3 kilometara od grada Petrinje i od tada na dalje proglašena je prirodna nepogoda na području Županije. Nakon potresa, koji je napravio mnoga oštećenja i izazvao urušavanje pojedinih građevina, bilo je potrebno pregledati ih te procijeniti njihovu daljnju uporabivost. Građevinska baština koja je stradala u katastrofalnom potresu su arhivi, crkve i muzejske ustanove. Ključno je imati na umu da se pri procjeni upotrebljivosti urušenih građevina na prvom mjestu gleda kako zaštititi ljudski život, a kasnije se gleda na to kako sačuvati imovinu. Seizmološka istraživanja pokazuju da postoji opasnost od pojave ponovnog potresa na području Županije, čak i jačih magnituda nego do sada (Ministarstvo prostornoga uređenja, graditeljstva i državne imovine, 2021).

4.5. Aktivnosti Ministarstva kulture i medija na zaštiti kulturne baštine oštećene potresom

U Sisačko-moslavačkoj županiji Ministarstvo kulture i medija vodi brigu o prijavama štete koje su uzrokovane potresom te o obnovi nastale štete na povijesnim građevinama i zgradama sa statusom zaštićenog kulturnog dobra. Zbog znatnog

oštećenja na povijesnim građevinama, Ministarstvo kulture i medija donijelo je mnoge odluke o zaštiti kulturne baštine i njenih vrijednosti. Ministarstvo je donijelo hitnu odluku o zaštiti i evakuaciji pokretne kulturne baštine, a ubrzo nakon toga i zaštiti nepokretne baštine. Kasnije je Ministarstvo izdalo "Upute i smjernice za postupanje i provođenje hitnih mjera zaštite kulturnog dobra na pojedinačno zaštićenim zgradama i zgradama u povijesnim jezgrama". Velik broj povijesnih građevina koje su kulturno-povijesno zaštićene teško su stradale od posljedica potresa u gradu Glini, Petrinji i Sisku. U potresu su stradale brojne kulturne građevine poput crkve svetog Nikole i Vida u Žažini, crkve svetog Lovre u Petrinji i crkve Majke Božje Snježne u Kutini. Stradale su i povijesne jezgre gradova Gline, Petrinje i Siska. Ministarstvo kulture i medija u suradnji je sa konzervatorskim odjelima koji djeluju na području Sisačko-moslavačke županije kako bi se lakše uklonile posljedice potresa. Na području Županije djeluje Konzervatorski odjel Ministarstva i kulture u Sisku. Konzervatorski odjel u Sisku vodi brigu o uklanjanju i spašavanju vrijednih kulturno-povijesnih arhitektonskih elemenata građevine. Uspjeli su sačuvati mnoge elemente kulturne baštine te su ih dokumentirali i pohranili u čuvaonicu. U zaštiti kulturne baštine sudjeluju mnoge službe poput muzealaca, knjižničara, arhivista i djelatnika Hrvatskog restauratorskog zavoda (Ministarstvo kulture i medija, 2021).

4.6. Mogućnosti valorizacije i revitalizacije kulturne baštine u kulturnom turizmu (Jelengrad)

Republika Hrvatska kroz svoju dugu povijest broji mnoge arheološke lokalitete no malo je primjera uspješne valorizacije i revitalizacije istih. Većinski dio kulturnog naslijeđa i baštine prepušteno je propadanju, a samim time propada i dio kulturno-povijesnog identiteta Republike Hrvatske. Svakom kulturnom naslijeđu koje je ostavljeno da propada potrebna je revitalizacija. Postoje brojni problemi u strategiji očuvanja kulturne baštine koji se javljaju zbog nedostatka modela upravljanja kulturnom baštinom. Revitalizaciju naslijeđa bitno je razvijati na održivim modelima. Naslijeđe bi trebalo pokretati mnoge aktivnosti poput kulturnih, gospodarskih i turističkih (Šćitaroci, 2017, str. 6-8).

Za kulturni turizam i njegovu održivost izrazito velik značaj ima kulturna baština kao izraz identiteta određenog kraja. Što se tiče očuvanja kulturne baštine u Hrvatskoj situacija je veoma statična i nije sklona prevelikim promjenama. Održivost kulturnog naslijeđa moguće je postići ukoliko se zakonski zaštiti. Kvalitetna obnova i zaštita kulturnog naslijeđa postiže se ujedinjenjem lokalne zajednice i raznoraznih udruga koje aktivno smišljaju održive modele revitalizacije. Važan održivi model revitalizacije kulturne baštine predstavlja interpretacija. Kroz interpretaciju se postiže razumijevanje, kroz razumijevanje se potiče uvažavanje i na kraju zaštita određene kulturne baštine. Povećanjem razine svijesti stanovništva o važnosti kulturno-povijesne baštine, povećava se i aktivnost vezana uz baštinu te se na taj način razvija i kulturni turizam. Istovremeno se povećava i svijest o potrebi očuvanja baštine što se očituje kroz UNESCO-ovu listu kulturnih dobara koja se proširuje iz dana u dan. Važno je na pravilan način regulirati kapacitet posjetitelja određenoj kulturnoj baštini. Nije lako navesti općeprihvaćene održive modele revitalizacije jer je svaki pristup kulturnom dobru jedinstven i poseban. Održivi modeli valorizacije i revitalizacije trebali bi podržavati razvoj kulturnog turizma no bez neželjenih i negativnih posljedica te ugrožavanja prirodnih vrijednosti određenog područja (Šćitaroci, 2017, str. 9-10).

Moslavačke utvrde i arheološki lokaliteti na području Županije zbrinuti su od strane Povijesne udruge Moslavina koja se godinama brine o njima uz pomoć raznoraznih udruga i arheologa. Povijesna udruga Moslavina osnovana je sa ciljem da očuva, istraži i popularizira kulturnu baštinu i povijesne lokalitete Moslavine. Udruga je provela mnoga predavanja, radionice i projekte koji su utjecali na popularizaciju moslavačkih srednjovjekovnih arheoloških lokaliteta i utvrda. Zahvaljujući Udruzi i njenim projektima mnoge moslavačke utvrde dostupnije su lokalnoj zajednici više nego ikada. Moslavačko srednjovjekovlje nikada nije pretjerano istraživano te je opseg informacija o utverdama uvijek bio slabo dostupan. Udruga je stvorila dobru podlogu za razvoj lokalnog kulturnog turizma te očuvanje kulturno-povijesne baštine. Nakon mnogih projekata osjetila se veća posjećenost utverdama od strane lokalnog stanovništva (Kos, 2013, str. 133-137).

Povijesna udruga Moslavina svoj je najveći napor i trud ostvarila na području Jelengrada koji je smješten na Moslavačkoj gori. Obavljeni su mnogi zahvati čišćenja i brige o Utvrdi kako bi što dulji vremenski period sačuvala svoj izvorni oblik i kulturno-povijesnu vrijednost. Oko povijesnog arheološkog lokaliteta Jelengrada postavljeno je

nekoliko putokaza te su napravljene stube koje omogućuju kretanje do utvrde po dozvoljenom području i na taj način ju štite. Kako ne bi došlo do devastacije zidina Jelengrada, nije dozvoljeno uništavati bršljan koji prirodno raste po njima, učvršćuje ih i na taj način čuva od urušavanja. Na Jelengradu su pronađeni tragovi vučedolske kulture koja ima veliki značaj za razvoj kulturnog turizma (Moslavac, 2020, str. 46-53). Usprkos svemu, povijesni lokalitet Jelengrad potrebno je zaštititi od masovnog turizma kako ne bi došlo do neželjenih posljedica kao što su: dodatno propadanje Utvrde, neodgovorno ponašanje posjetitelja i onečišćenje prostora. Problem se javlja kada turizam krene uništavati kulturnu baštinu i mijenjati okolinu s ciljem veće zarade. Jelengrad ima veliki potencijal kada je u pitanju razvoj kulturnog turizma. Od 2020. godine posjetiteljima je omogućeno da se sa svojim osobnim vozilima spuste do Utvrde. Postavljeno je nekoliko klupica i stolova kako bi boravak u Jelengradu postao što udobniji posjetiteljima (Moslavac, 2020, str. 67-75).

Slika 14. Betonski put za vozila do Jelengrada (snimila: Pleše, A.)

ZAKLJUČAK

Sisačko-moslavačka županija sa svojim dobrim razmještajem, plodnim tlom, bogatstvom šuma, povoljnim klimatskim uvjetima i ljepotom krajolika pruža mogućnost za konstantan rast i razvoj u gotovo svim područjima. Na njenom teritoriju građene su mnoge kulturno-povijesne fortifikacije u kojima su se smjestile jake vojne snage u doba brojnih pljački i prodora od strane Turaka. Kulturno-povijesne fortifikacije su zbog svoje fizičke strukture i starosti sklone konstantnom propadanju i zbog toga je potrebno osmisliti kvalitetne modele održive valorizacije i revitalizacije istih. Dobro osmišljeni modeli valorizacije i revitalizacije kulturno-povijesnih utvrda predstavljaju polaznu točku za što kvalitetnije i dugotrajnije očuvanje baštine. Revitalizacija ima za cilj očuvanje društvenih i kulturnih vrijednosti te održivosti prostora. Vrlo važno je na vrijeme podignuti svijest stanovništva o vrijednostima kulturno-povijesne baštine i o potencijalima koje povijesne građevine i utvrde nude svojoj lokalnoj zajednici.

Unutar Županije djeluje nekoliko javnih ustanova. Povijesna udruga Moslavina već godinama vodi brigu o zaštiti moslavačkih arheoloških lokaliteta uz pomoć arheologa, raznoraznih udruga i javnih ustanova. Udruga je osnovana s ciljem da očuva i zaštiti kulturnu baštinu i povijesne lokalitete Moslavine. Provela je mnoge radionice i predavanja koja su pomogla u popularizaciji moslavačkih utvrda. O zaštiti kulturne baštine također brinu mnoge službe kao što su knjižničari, muzealci, arhivisti i djelatnici Hrvatskog restauratorskog zavoda, a zadaća im je zaštiti i očuvati materijalnu i nematerijalnu kulturno-povijesnu baštinu. Udruge i organizacije koje se brinu o valorizaciji i revitalizaciji kulturne baštine također podižu i svijest lokalnog stanovništva o važnosti očuvanja baštine i arheoloških lokaliteta kroz raznorazne projekte i prezentacije.

Sisačko-moslavačka županija nalazi se na seizmički aktivnom teritoriju i zbog toga je potrebno prilagoditi gradnju objekata i građevina seizmičkoj aktivnosti. Mnogi dijelovi unutar Županije ugroženi su zbog mogućnosti pojave potresa. Konzervatorski odjel Ministarstva i kulture u Sisku vodi brigu o obnovi nastale štete na povijesnim građevinama uzrokovane potresom unutar Sisačko-moslavačke županije.

Prostorni plan Sisačko-moslavačke županije naglašava važnost valorizacije i revitalizacije kulturnog naslijeđa i arheoloških lokaliteta bitnih za očuvanje kulturnog identiteta. Zaključeno je kako su u Sisačko-moslavačkoj županiji arheološka naslijeđa

bogata, prirodni krajolik je jedinstven te posjeduje bogatstvo kulturno-povijesne baštine i kulturnih dobra. Kulturno-povijesna baština predstavlja skup vrijednosti pod koje spadaju ljudi, tradicija, graditeljska baština te kvaliteta prirodnog krajolika. Većinski dio kulturnog naslijeđa i baštine Sisačko-moslavačke županije prepušteno je propadanju. Problemi očuvanja kulturne baštine javljaju se zbog nedovoljno provedenih i loše osmišljenih modela održive valorizacije i revitalizacije.

Razvoj kulturnog turizma unutar Sisačko-moslavačke županije potaknut je bogatstvom kulturne baštine. Kulturna baština ima veliki značaj za očuvanje identiteta, u ovom slučaju, identiteta Sisačko-moslavačke županije. Što se tiče očuvanja kulturne baštine unutar Sisačko-moslavačke županije situacija nije sklona prevelikim promjenama. Kvalitetna obnova i zaštita kulturnog naslijeđa postiže se ujedinjenjem raznoraznih udruga i lokalne zajednice koje aktivno smišljaju održive modele revitalizacije. Povijesna udruga Moslavina pokušava podići razinu svijesti lokalnog stanovništva o važnostima kulturne baštine s ciljem povećanja razvoja kulturnog turizma, s ciljem razvoja kvalitetnijih modela održive valorizacije i revitalizacije te s ciljem zaštite kulturne baštine. Interpretacija predstavlja važan održivi model jer se kroz nju postiže razumijevanje, nakon kojeg slijedi uvažavanje da bi na kraju došlo do zaštite određene kulturne baštine. Određenu kulturnu baštinu važno je zakonski zaštititi kako bi se postigla njena održivost. Ne postoje općeprihvaćeni modeli održive valorizacije i revitalizacije zbog toga što je svakom lokalitetu i baštini potrebno pristupiti na jedinstven način.

SAŽETAK

Revitalizacija i valorizacija kulturne baštine Sisačko-moslavačke županije

Svrha završnog rada je predstaviti modele održive revitalizacije i valorizacije kulturne baštine Sisačko-moslavačke županije. Kulturna baština predstavlja ukupnost materijalnih i nematerijalnih obilježja te praksa naslijeđenih iz prošlosti. Sisačko-moslavačka županija bogata je kulturno-povijesnim i krajobraznim vrijednostima. Županija broji mnoge arheološke lokalitete, a ponajviše na Moslavačkoj gori. Cilj ovog rada je analizirati Sisačko-moslavačku županiju i njenu kulturnu baštinu te dočarati važnost očuvanja iste. Materijali korišteni za izradu ovog rada pronađeni su u knjižnici te na određenim službenim stranicama na internetu. Metode koje su korištene prilikom izrade rada su analiza, sinteza te interpretacija literature i dosadašnjih istraživanja. Izradom ovog završnog rada zaključeno je kako Sisačko-moslavačka županija sa svojim dobrim razmještajem, plodnim tлом, bogatstvom šuma, povoljnim klimatskim uvjetima i ljepotom krajolika pruža mogućnost za konstantno unapređenje i razvoj te neizostavno očuvanje svoje kulturne baštine.

Ključne riječi: *kulturna baština, Sisačko-moslavačka županija, valorizacija i revitalizacija*

SUMMARY

Revitalization and valorization of the cultural heritage of Sisak-Moslavina County

The purpose of the final paper is to present models of sustainable revitalization and valorization of the cultural heritage of Sisak-Moslavina County. Cultural heritage represents the totality of tangible and intangible features and practices inherited from the past. Sisak-Moslavina County is rich in cultural, historical and landscape values. The county has many archeological sites, mostly on Moslavačka gora. The aim of this paper is to analyze the Sisak-Moslavina County and its cultural heritage and to convey the importance of preserving it. The materials used to create this paper were found in the library and on certain official websites. The methods used in the preparation of the paper are analysis, synthesis and interpretation of the literature and previous research. The conclusion of this final paper is that the Sisak-Moslavina County with its good location, fertile soil, rich forests, favorable climatic conditions and the beauty of the landscape provides an opportunity for constant improvement and development and the inevitable preservation of its cultural heritage.

Keywords: cultural heritage, Sisak-Moslavina County, valorization and revitalization

LITERATURA

Knjige:

1. Bučar, M. (2010.): *"Zrinska gora : regionalni park prirode"*, Matica hrvatska, Sisak
2. Jelinčić, D., Mansfeld, Y. (2019.): *"Cultural Urban Heritage: Development, Learning and Landscape Strategies"*, Springer, Switzerland
3. Kos, S., Pisk, S. (2013.): *"Moslavačke srednjovjekovne utvrde kroz povijest i legende"*, Povijesna udruga Moslavina
4. Moslavac, S., Bobovec, A., Kovačević, D. (1991.-1992.): *"Zbornik Moslavine II"*, Muzej Moslavine, Kutina
5. Moslavac, S. Kolenc, N, Friščić, O. (2002.-2003.): *"Zbornik Moslavine"*, Muzej Moslavine, Kutina
6. Moslavac, S., Čakširan, I. M., Sumpor, D. (2008./2009.): *"Zbornik Moslavine"*, Muzej Moslavine, Kutina
7. Moslavac, S., Kolenc, N., Friščić, O., Vizner, M. (2012.): *"Zbornik Moslavine"*, Muzej Moslavine, Kutina
8. Moslavac, S., Kolenc, N., Čakanić, D. (2014.): *"Zbornik Moslavine"*, Muzej Moslavine, Kutina
9. Moslavac, S. (2020.): *"Etnografski zapisi po Moslavini i širem zavičaju"*, Muzej Moslavine, Kutina

Internetske stranice:

1. Encyclopedia Britannica, 2021.
Dostupno na: <https://www.britannica.com/science/earthquake-geology> (24.8.2021.)
2. Gradski muzej Sisak, 2021.
Dostupno na: <https://muzej-sisak.hr/naslovnica/gradski-muzej-sisak-holandska-kuca-i-utvrda-stari-grad-zatvoreni-zbog-posljedica-potresa/> (5.7.2021.)

3. Hrvatski planinarski savez, 2021.

Dostupno na: <https://www.hps.hr/info/hrvatski-vrhovi/moslavacka-gora-vrh-vis/>
(1.7.2021.)

4. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42971> (7.7.2021.)

5. Hrvatski jezični portal, 2021.

Dostupno na: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=main> (30.8.2021.)

6. Hrvatska enciklopedija, 2021.

Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66939> (30.8.2021.)

7. Ministarstvo kulture i medija, 2021.

Dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (18.8.2021.)

8. Ministarstvo prostornoga uređenja, graditeljstva i državne imovine, 2021.

Dostupno na: <https://mpgi.gov.hr/o-ministarstvu-15/djelokrug/graditeljstvo-98/obnova-zgrada-ostecenih-potresom-na-podrucju-sisacko-moslavacke-zupanije-karlovacke-zupanije-i-zagrebacke-zupanije/11384> (24.8.2021.)

9. Park prirode Lonjsko polje, 2021.

Dostupno na: <https://pp-lonjsko-polje.hr/za-posjetitelje/posjetiteljski-edukativni-centri/cigoc/> (5.7.2021.)

10. Turistička zajednica Sisačko-moslavačke županije, 2021.

Dostupno na: <https://turizam-smz.hr/en/> (30.6.2021.)

11. Turistička zajednica grada Kutine, 2021.

Dostupno na: <https://www.turizam-kutina.hr/OTKRIJTE/Moslavacka-gora> (1.7.2021.)

12. Turistička zajednica grada Petrinje, 2021.

Dostupno na: <https://www.dinarskogorje.com/zrinska-gora.html> (1.7.2021.)

13. Turistička zajednica grada Siska, 2021.

Dostupno na: <https://tzg-sisak.hr/> (5.7.2021.)

14. Zavod za prostorno uređenje Sisačko-moslavačke županije, 2017.

Dostupno na:

<https://www.zpusmz.hr/PP%20SM%c5%bd/04%20TEKSTUALNI%20DIO%20PLANA.htm> (30.6.2021.)

Članci:

1. Albus, Lj., Bregović, A., Klemm, M. i dr. (1988.): *"Njegovanje plesne tradicije u Moslavini"*, Muzejski vjesnik, Varaždin
2. Belaj, M. (2003.): *"Tradicijska arhitektura u Lonjskom polju"*, Zagreb
3. Jukić, M. (2008.): *"Rijeka Sava kao resurs u prostornom planiranju"*, Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar, Zagreb
4. Carek, R. (2004.): *"Nematerijalna kulturna baština – UNESCO i njegovaloga"*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb
5. Moslavac, S. (2010.): *"Tradicijsko graditeljstvo Moslavine"*, Kutina
6. Petravić-Tominac, V., Belošević, M., Oros, D. (2016.): *"Analiza vina sorte Škrlet proizvedenih u podregijama Moslavina i Pokuplje"*, Zagreb
7. Pleše, T., Sekulić, P. (2013.): *"Jelengrad i Košutgrad – Dva moslavačka stara grada"*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb
8. Regan, K. (2011.): *"Plemićki Grad-garić"*, Izvorni znanstveni članak, Bjelovar
9. Vrsaljko A., Santrić, M., Bunja, Đ. (2019.): *"Krajobrazna i biološka raznolikost kao paradigma razvoja posebnih oblika turizma u regionalnom parku Moslavačka gora"*, Agronomski glasnik

Zbrika:

1. Muzej Moslavine (2021.): Etnografska zbirka, Kutina

Zbornik:

1. Šćitaroci, O., M. (2017.): *"Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa"*, Arhitektonski fakultet, Zagreb

ILUSTRACIJE

Slika 1. Geografski položaj Sisačko-moslavačke županije

Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/stratesko-planiranje/arhiva-7738/javnokulturne-potrebe-republike-hrvatske/rezultati-istrazivanja-prema-zupanjama-s-odgovorima-izvjestajnih-jedinica/sisacko-moslavacka-zupanija/7925> (29.8.2021.)

Slika 2. Rijeka Sava

Dostupno na: <https://mapio.net/pic/p-26733201/> (24.8.2021.)

Slika 3. Izvor rijeke Kupe

Dostupno na: <https://www.voda.hr/hr/novosti/kupa-rijeka-tirkiznog-izvora-koja-izvire-u-nacionalnom-parku> (24.8.2021.)

Slika 4. Rijeka Petrinjčica

Dostupno na: <https://petrinja.hr/rijeke/> (30.8.2021.)

Slika 5. Šumska vegetacija Moslavačke gore

Dostupno na: <https://www.turizam-kutina.hr/OTKRIJTE/Moslavacka-gora> (1.7.2021.)

Slika 6. Tradicionalna drvena kuća

Dostupno na: <http://hotspots.net.hr/2018/08/upoznajmo-raskosnu-tradicijsku-arhitekturu-moslavine-i-hrvatske-posavine/> (12.7.2021.)

Slika 7. Unutrašnji prostor starog grada Jelengrada 2012. godine

Dostupno na: hrcak.srce.hr (29.8.2021.)

Slika 8. Unutrašnji prostor starog grada Jelengrada 2021. godine

Slika 9. Pavlinski samostan blažene Djevice Marije (Bela crkva)

Dostupno na: <https://www.hpdpliva.hr/moslovacka-gora/> (30.8.2021.)

Slika 10. Garić-grad

Dostupno na: <http://www.tzbbz.hr/> (24.8.2021.)

Slika 11. Kula tvrđave Sisak nakon potresa

Dostupno na: <https://muzej-sisak.hr/naslovnica/gradski-muzej-sisak-holandska-kuca-i-utvrda-stari-grad-zatvoreni-zbog-posljedica-potresa/> (5.7.2021.)

Slika 12. Selo Čigoč

Dostupno na: <https://pp-lonjsko-polje.hr/vrijednosti-parka/prirodne-vrijednosti/zivotinjski-svijet/roda/> (5.7.2021.)

Slika 13. Moslavačka vinska cesta

Dostupno na: <https://www.tzgp.hr/moslavacka-vinska-cesta> (6.7.2021.)

Slika 14. Betonski put za vozila do Jelengrada